

демократичність, одним словом, – поставу пастиря бідних, знедолених, страждених як основи «бідної Церкви для бідних», «церкви екзистенційної периферії».

Посилання

1. Ojciec Swiety Franciszek. Adhoracja apostolska Evangelii Saudium o gloszeniu Evangelii. – Vaticana, 24. XI. 2013.
2. Саверіо Гаєта. Франциск, папа: життя і виклики. – Львів: «Свічадо», 2013.
3. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2013. № 10.
4. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2014. № 5.
5. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2014. № 3-4.
6. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2014. № 6.
7. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2013. № 8-9.
8. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2013. № 10.
9. Католицький вісник. – К., 2014. № 1 (574).

Михайло Бабій (Київ)

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР І СУЧАСНИЙ СОЦІУМ У КОНТЕКСТІ ЗМІН СОЦІАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

У статті в теоретичному і практичному аспекті розглядається проблема релігійного фактора в соціальних процесах у контексті соціальної парадигми Католицької церкви.

Ключові слова: релігійний фактор, соціальна доктрина, енцикліка, Церква, суспільство, людина.

Myhailo Babiy

RELIGIOUS FACTOR AND MODERN SOCIETY IN THE CONTEXT OF CHANGES SOCIAL PARADIGM ROMAN CATHOLIC CHURCH

Article in the theoretical and practical aspects considers the problem of the religious factor in social processes in the context of the social paradigm of the Catholic Church.

Keywords: religious factor, social policy, the encyclical, the church, society, people.

Актуальність та стан опрацювання проблеми. Релігія за своєю природою є соціально-культурним феноменом, реально існуючим соціальним фактом, важливою підсистемою суспільства. Вона, в різноманітті своїх парадигмальних, культових модифікацій, тісно

вплетена в тканину суспільних відносин. Питання взаємозв'язку релігії і суспільства – це питання експлікації релігійного комплексу як важливого фактора, що діє на суспільну систему в цілому і на окремі компоненти її структури, підсилюючи чи послаблюючи зміни в них, транслюючи окремим сферам суспільного життя свою специфіку в залежності від конкретних обставин і ситуацій. Тобто у функціональному вияві релігія як соціальне явище є фактором певного стану або зміни, трансформації тієї чи іншої підсистеми, елементів структури соціуму, з якими вона знаходиться у тісному взаємозв'язку і взаємодії.

В цьому аспекті вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що в умовах глобалізації, поглиблення постмодерністських тенденцій, політичного, соціального, релігійного контекстів (зокрема і в Україні), коли церкви, релігійні організації, зберігаючи свою сутність, місію і завдання, прагнуть опанувати мову сучасного, секуляризованого у своїй основі суспільства, дати адекватну відповідь на виклики часу, проблема релігійного фактора в усіх суспільнозначущих іпостасях його вияву залишається вельми тематизованою.

Означена проблема привертає значну увагу науковців-релігієзнавців, теологів, як зарубіжних, так і вітчизняних. Накопичено значний масив досліджень з цих питань як чисто теоретичного, так і практичного виміру [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли йдеться про вплив релігійного чинника на суціум, людину та наслідки такої дії, то в понятійному аспекті вживаємо конструкт «релігійний фактор».

Нерідко вживають і такі словосполучення як «конфесійний фактор», «ісламський фактор», «католицький фактор», «протестантський фактор», «православний фактор», «релігійний чинник». Вони мають свої сутнісні особливості, свої функціональні характеристики, свою конкретизацію в певному конфесійному контексті. Аналіз показує, що поняття «релігійний фактор» ще не одержало загальноприйнятого визначення в релігієзнавчій літературі.

Так, наприклад, А. А. Нуруллаєв визначає релігійний фактор як «специфічне позначення функціонування релігії у системі соціальних, економічних, політичних та інших відносин; усе, що стосується релігії, її інститутів як суб'єктів діяльності в різних сферах суспільного життя» [2, с. 100]. Відомий релігієзнавець Д. М. Угринович суть означеного поняття визначав через функцію релігії в суспільстві, підкреслюючи, що «функцією релігії в суспільстві називаємо фактор і напрям її впливу на суспільну систему в цілому і/або на її певні елементи (підсистеми)» [3, с. 99].

Цікавою, на наш погляд, є дефініція поняття «релігійний фактор», яку запропонувала релігієзнавець І. В. Левіна. Вона визначає «релігійний фактор» як «функціональний стан і характер взаємозв'язків і взаємодії

релігії та її компонентів з потенційними об'єктами впливу: суспільством, політикою, культурою, державною владою, націями і т.п.» [4, с. 115].

Ці та інші такого роду дефініції в релігієзнавчому контексті певною мірою є прийнятними. Вони фіксують основний зміст поняття «релігійний фактор», його функціональність. Разом з тим ці визначення, на нашу думку, не відбивають причинно-наслідковий характер взаємозв'язків, взаємодії релігії і суспільства, їх структурних компонентів, детермінаційну, функціональну активність релігійного комплексу, рівень, ступінь, вид його впливу. Хоча «понятійні засоби, – як справедливо наголошує Папа Франциск, – існують для того, щоб покращити зв'язок із дійсністю, яку хочемо пояснити...» [5, с. 151].

Ведучи мову про дію релігійного фактора, маємо на увазі, що релігія (узагальнене поняття) та її структурні елементи (інституції) постають як специфічна причина, суттєва обставина (як фактор), що впливає на суспільні явища, процеси через виконання релігійним комплексом своїх соціальних функцій, через конкретну діяльність церков, релігійних організацій, детермінуючи певні стани і зміни в них.

Таким чином, поняття «релігійний фактор» у своєму сутнісному вимірі певною мірою розкриває природу, механізм, спрямованість функціонального вияву релігії, її вплив на основні сфери суспільного життя та наслідки і характер цього впливу.

Йдеться про певний причинно-наслідковий, функціональний зв'язок релігії і основних компонентів структури суспільства. Можна сказати, що йдеться про «енергетику» впливу функціонального «поля» релігії на соціально-екзистенціальний «простір» людського буття.

Враховуючи викладене, ми можемо стверджувати, що осмислення суті поняття «релігійний фактор» – це фактично осмислення релігії як суспільно-функціонуючого явища.

Релігія, яка є складовою структури соціуму, постає активною реальною ланкою його розвитку і функціонування, виконуючи специфічні соціально й екзистенціально значущі функції, здійснюючи свій вплив на суспільство, а також основні елементи його цілісної структури.

Базуючись на означеному, можна стверджувати, що поняття «релігійний фактор» характеризує причинно-наслідковий вияв функціонального зв'язку релігії і суспільства, ступінь, характер та результат її впливу на основні компоненти структури соціуму, соціальні процеси, життєдіяльність людей. Отже, в дихотомії «релігія-суспільство», виявляючи себе як фактор впливу на соціальну реальність, у розмаїтті цього впливу і характеру дії (у функціональному відношенні), релігія постає як причина, що викликає певні зміни, процеси (позитивні чи негативні) у конкретних сферах суспільного буття, в житті окремих індивідів чи спільнот, які є результатом цієї релігійної детермінації.

Зрозуміло, що ступінь і характер означених зв'язків релігії й суспільства, релігії і таких важливих складових архітекtonіки соціуму, як

держава, етнос, нація, сім'я, їх інтенсивність були різними на різних етапах історичного розвитку, узалежнених різного роду чинниками. Рівень, стан цих причинно-наслідкових взаємозв'язків і взаємовпливів значною мірою залежали, з одного боку, від типу релігії (конфесійний вимір), коефіцієнта її суспільної присутності, розвитку її ідеологічної, ціннісної парадигми, міри свободи тощо; а з іншого, – від змін сутнісних характеристик самого суспільства, зокрема його духовної, в т.ч. і культурної складової, що активно набувала секуляризованих, світських форм свого вияву.

Зауважимо у цьому зв'язку, що в ході історичного розвитку суспільства, змін у ньому, в тому числі й під дією релігійного фактора, помітною постає тенденція до звуження соціального простору дії останнього, втрати релігією та її інститутами значної частини своїх соціально-регулятивних функцій, в т.ч. і в приватній сфері людського буття, які перебрали на себе держава, інші суспільні інститути. Це є важливим у контексті змін і трансформацій соціальних концепцій різних конфесій, зокрема і Римо-католицької церкви.

Релігія функціонально присутня у сучасному постмодерному суспільстві, й в першу чергу через його головний компонент – людину, бо має справу з вічним у людині, дає відповідь на питання про сенс її земного буття.

Тим більше, що цей дискурс постає і як своєрідне замовлення соціуму. Його апеляція у даному аспекті значною мірою адресована церкві (релігійним організаціям). Зрозуміло, що розрахунок тут не лише на наявний історичний досвід, «професіоналізм», функціонально-організаційний потенціал релігійних організацій, інститутів у справі морального виховання людей, а, головню, й на їх здатність допомогти в «розпізнанні й утвердженні нових цінностей, в інтенсивному розвитку етичного дискурсу в суспільстві» [6, с. 106]. Моральне оздоровлення останнього християнські церкви розглядають як свою найважливішу місію в сучасному світі.

Український соціум (відповідно й інших країн пострадянського простору) певною мірою довіряє церкві, релігійним організаціям, – хоча далеко не всім. Цю важливу сферу свого буття, сприймає її стурбованість і ті духовно-моральні імпульси, які вона подає, акцентуючи увагу суспільства на екстраординарності етичної праці. Зі свого боку церкви (в першу чергу християнські) прагнуть зайняти нішу головної духовно-моральної інстанції в суспільному житті.

Кроки, які здійснюють православна, католицька, греко-католицька, окремі протестантські церкви, релігійні організації, заходи, яких вони вживають, спрямовані на пошук ефективних шляхів, методів, інструментарію посилення своєї «соціальної компетентності» й ролі в сучасному соціумі, свого впливу на важливі сфери його буття, прагнуть дати адекватні відповіді на виклики часу, духовні запити і потреби людей.

Свідченням цього є активна розробка і прийняття різними християнськими церквами соціальних доктрин, концепцій, вчень, в яких є спроби осмислити «знаки часу», його виклики, тенденції, окреслити свою позицію, дати богословську (теологічну) інтерпретацію проблем сучасного постмодерного суспільства, визначити свою участь в їх розв'язанні, актуалізувати прагнення гармонізувати «традицію і сучасність», позбутися «старих ментальних комплексів».

Значне місце в такого роду документах відводиться соціальній ролі християнської церкви, релігійним цінностям у сучасному світі, акцентується увага на необхідності посилення присутності релігійного фактора в соціальних процесах. Іншими словами, церкви прагнуть «виробити мову, на якій можна розмовляти із сучасним суспільством і виконувати в ньому свою місію» [5, с. 151], допомогти людям у їхніх земних справах.

Вагомим підсилювачем дії, зокрема католицького фактора, його чітко визначеної векторності в суспільному просторі сучасного людського буття слугує детально розроблена і продумана соціальна доктрина Римо-католицької церкви, головна суть якої викладена в папських енцикліках, рішеннях II Ватиканського собору. Енцикліка Папи Лева XIII «*Rerum novarum*» («Нові речі», 1891) започаткувала розвиток парадигми соціального вчення РКЦ. Воно знайшло своє логічне продовження в ряді інших енциклік пап та документах Католицької церкви: «*Quadragesimo anno*» (1931), «*Mater et Magistra*» (1961), «*Pacem in Terris*» (1963), «*Populorum progressio*» (1967), «*Laborem exercens*» (1981), а також в Душпастирській Конституції «Про Церкву в сучасному світі» («*Gaudium et spes*»), прийнятій Другим Ватиканським Собором, та в енцикліці «*Centesimus annus*» («Сотий рік» – 1991), присвяченій столітньому ювілею «*Rerum novarum*». Вона постала як гуманітарний маніфест Ватикану. На думку вчених релігієзнавців і зокрема теологів, які аналізують соціальне вчення РКЦ, це одна з найвагоміших соціальних енциклік [7, с. 33-268]. Важливим є те, що Римо-католицька Церква одна з перших (за часом і широтою охоплення) вдалася до соціальної визначеності у своєму пастирському служінні, знехтувавши віджившими стереотипами і «комплексами», постійно і послідовно (особливо в кінці XX – на початку XXI століття), враховуючи зміни, які відбуваються в суспільстві, державі, людських спільнотах.

Соціальна парадигма Католицької церкви є однією з найбільш ґрунтовно і всебічно опрацьованих її програмних настанов щодо взаємозв'язків із суспільством. У ній відображений функціональний вияв і вплив в контексті всього спектра структури суспільної реальності компендіум соціального вчення РКЦ. Це водночас вагома спроба «прочитати знаки часу» («*Gaudium et spes*»), розглядаючи їх у світлі Євангеліє. З іншого боку – це «складова частина християнської концепції життя», основою якої є людина. Саме через своє соціальне вчення РКЦ,

базуючись на християнському вченні про людину, веде мову про широкий діапазон сучасних суспільних проблем, вказуючи на те, що справді гуманне суспільство можна побудувати виключно на засадах зобов'язуючої етики, яка знаходить своє обґрунтування у «трансцендентній правді» про людину. Зауважимо, що в центрі уваги й турботи Римо-католицької церкви, яка визначає «довгочасні (земні) цілі, їх значення в житті людини», якраз і є людська особа як особлива цінність, її гідність та її діяльність, що має суспільно-політичний і духовний вимір. Можна стверджувати, що Католицька Церква розцінює соціальну доктрину як таку, що здатна дати адекватну відповідь на виклики часу

Суттєвим також є те, що соціальне вчення Католицької церкви розкриває її уявлення про природний стан суспільного устрою з огляду на «християнський план спасіння», про норми і обов'язки, що випливають з цього уявлення (пізнання) та реалізуються в конкретних відносинах соціуму [7, с. 33–268].

Зауважимо, що і сьогодні католицький фактор був і залишається вельми відчутним у соціальних процесах сучасного суспільного розвитку в багатьох країнах світу.

Відзначимо також, що аналіз змісту інновацій, змін цих соціальних парадигм, концепцій, вчень християнських церков показує, що в них більше поставлених питань, ніж конкретних відповідей на них. Проте вони, і на цьому варто наголосити, є серйозною основою, теологічно аргументованим проектом активізації релігійного фактора (в його конфесійному вияві) в житті постмодерного суспільства, в контексті тих змін і процесів, які відбуваються в ньому, інституційних і функціонально-організаційних можливостей кожної з означених конфесій. Головною у спрямованості цих доктрин, вчень, концепцій постає людина. В цьому контексті метою соціальних вчень є гармонізація особистого й суспільного, що постає як похідний чинник від «засад богословсько-філософського персоналізму».

У цьому зв'язку варто наголосити, що від того, як кожна Церква чи будь-яка релігійна організація, які діють в Україні, адекватно відреагують на соціальні трансформації та виклики в українському суспільстві, визначать своє місце й функціональну роль у сучасній постмодерністській соціальній реальності, значною мірою залежатиме і майбутнє кожної з них, як і релігійного комплексу в цілому.

Характерно, що вектор функціонального впливу релігійного фактора має чітку соціальну спрямованість. У своїй основі (і це підтверджує структура доктрин християнських церков) він зорієнтований на так звані суспільні «зони особливої уваги» (сім'я, школа, армія, пенітенціарна система, лікарня, сфера культури тощо). Разом з тим більшість християнських церков визнають межу своєї компетентності у суспільних справах, вони безпосередньо (що важливо) не втручаються в

економічну, політичну сферу, предметне поле діяльності держави, її інститутів, акцентують увагу на своїй особливій місії. У суспільній сфері, як зауважував папа Павло VI, «...Церква завжди прагнула виконати подвійне завдання: просвітити людей, щоб допомогти їм відкрити правду і вибрати дорогу посеред різних доктрин, які впливають на християн, а також поширювати «силу Євангелія» і турбуватися про корисне служіння людям» [7, с. 33–268].

Висновок. Теперішні соціальні, політичні, культурні трансформації, які є значними і швидкими, поставили перед Ватиканом і в цілому перед Римо-католицькою церквою потребу активно, своєчасно вносити адекватні зміни в свою соціальну доктрину, зберігаючи при цьому її парадигмальне ядро. Ці зміни в контексті викликів часу ми знаходимо в енцикліках, апостольських повчаннях пап, в яких ставиться проблема не універсалізації соціального вчення, а рекомендується релігійним спільнотам об'єктивно аналізувати ситуацію у власній країні і вносити корективи у свої дії соціального виміру [5, с. 151].

Інновації, корективи і дії щодо зміни соціальної парадигми мають стати надбанням віруючих людей, релігійних організацій, оскільки конкретний вияв релігійного (конфесійного) фактора в суспільній реальності – це фактично вияв діалектичної взаємодії складових структури релігійного комплексу, при можливій (в певних ситуаціях) актуалізації однієї з них.

Посилання

1. Див.: Религия и общество; Хрестоматия по социологии религии, – М., 1996. – С. 5–25; 62–70; 88–161; 375–415; 335–538; 639–657; 703–711; Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму – К., 1994; Бела Р. Социология религии // Американская социология. Перспективы, проблемы, методы; под ред. Т.Парсонса. М., 1972; Яблоков И. Н. Социология религии М., 1979; Гараджа В. И. Социология религии М., 1996; Категоріальний опис релігій як поліфункціонального явища // Релігієзнавство; предмет, структура, методологія / За ред. А. Колодного, В. Лобовика). – К., 1996. – Роз.5. – С. 179–213; Релігія в контексті національного відродження України // Колодний А. М., Филипович Л. О. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів, 1996 – Роз. XIII – С. 167–182; Нуруллаев Л. А. Религиозный фактор в национальных процессах // Государственно-церковные отношения в России. В 2-х ч. – М., 1995. – Ч. 1. – С. 99–127; Филипович Л. О. Етнологія релігії; теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення, – К., 2000. – С. 76–119; Бабій М. Функціональність релігії. Тема XX. // Академічне релігієзнавство. Підручник, – К., 2000. – С. 554–580; Яроцький П.Л. Релігієзнавство. Сучасні релігійні процеси в світі й Україні. Підручник. – К., 2013. – С. 192–241;

2. Нуруллаев А. А. Религиозный фактор в национальных процессах // Государственно-церковные отношения в России. В 2-х ч. – М., 1995. – Ч. 1 – С. 100.
3. Угринович Д. М. Введение в религиоведение. – М., 1985. – С. 99.
4. Левина И.В. Религия в политической культуре современной России (обзор) // Социальные и гуманитарные науки. Сер. 3. Философия; РЖ/РАН. – М., 2001. – №3. – С. 115.
5. Папа Франциск. Радість Євангелія. Апостольське повчання. Переклад з італійської. – Львів, 2014. – С. 151
6. Див.: Костюк К. Н. Русская Православная Церква и общество: нравственное сотрудничество или этический конфликт? // Полис. – М., 2001. – № 1. – С. 106.
7. Див.: Гьофнер Йозеф, Кардинал. Християнське суспільне вчення. – Львів, 2002. – С. 33–268.

Оксана Горкуша (Київ)
Людмила Филипович (Київ)

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ЯК ОБ'ЄДНУЮЧИЙ ЧИННИК УКРАЇНСЬКИХ КОНФЕСІЙ І СПЕЦИФІЧНИЙ ВІЯВ ЕКУМЕНІЗМУ

У статті здійснений аналіз подій, які відбувалися в Україні на межі 2013–2014 рр. і які отримали назву Революції Гідності. Автори доводять, що ця революція стала об'єднуючим чинником українських церков та релігійних організацій, своєрідним виявом християнського екуменізму та міжрелігійного порозуміння, які солідарно виступили проти злочинної влади, за свободу і незалежність України, за гідність кожного українця.

Ключові слова: Революція Гідності, Майдан, українські церкви, екуменізм, громадянська церква.

Oksana Gorkusha
Liudmyla Fylypovych

REVOLUTION OF DIGNITY AS A UNITING FACTOR OF THE UKRAINIAN DENOMINATIONS AND SPECIFIC MANIFESTATION OF ECUMENISM

The article analyzes the events that took place in Ukraine on the verge of 2013–2014. This events are called Dignity Revolution. The authors argue that this revolution was the unifying factor of Ukrainian churches and religious organizations, a kind of manifestation of Christian ecumenism and inter-religious understanding that jointly opposed the criminal power, for freedom and independence of Ukraine, for the dignity of every Ukrainian.